

Цитування:

Колесник О. С., Столяр М. Б. Філософська гелотологія: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 25–31.

Kolesnyk O., Stoliar M. (2024). Philosophical henotology: problems and prospects. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 25–31 [in Ukrainian].

Колесник Олена Сергіївна,
доктор культурології, доцент,
професор кафедри філософії та культурології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-0597-6489>
chnpu@chnpu.edu.ua

Столяр Марина Борисівна,
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та культурології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-7643-3027>
chnpu@chnpu.edu.ua

ФІЛОСОФСЬКА ГЕЛОТОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мета роботи – визначити основні перешкоди, які тривалий час заважали формуванню філософії сміху як окремого напрямку, а також основним парадигмам теоретичного осмислення сміху. **Методологія роботи:** дослідження побудоване на міждисциплінарному інтегруванні провідних методів сучасної культурології та філософії. У статті на основі постмодерних практик інтертекстуальності та деконструкції, зокрема деконструкції класичної есенціальної філософії сміху, продемонстровано взаємодоповнення та практично рівнозначну цінність різноманітних підходів до пояснення феномену сміху. Також використано такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз та синтез. **Наукова новизна** роботи полягає в уточненні методологічних основ побудови сучасної теоретичної гелотології. **Висновки.** Сучасна теорія сміху має бути синтезом різноманітних методологічних дискурсів, базованому на концепції гетерогенності сміху та визнанні різноманітних «смів». У цьому контексті адекватною є метамодерністська за характером кумулятивна модель: ніщо в історії вивчення сміху не є «застарілим», або «хибним», окрім редукціоністської методології, яка намагається знайти раз і назавжди єдину, назавжди визначену «сутність сміху». Оскільки, як було показано в роботі, сміх є багатоглядним феноменом, осмислення його різних форм є перманентним процесом, а отже, тема має безмежні перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: парадигми гелотології; принципи проліферації, неповноти, невичерпаності теорії; гетерогенність сміху.

Kolesnyk Olena, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Philosophy and Cultural Studies Department, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”; *Stoliar Maryna, Doctor of Sciences in Philosophy, Head of Department of Philosophy and Cultural Studies, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”*

Philosophical henotology: problems and prospects

The purpose of the article is to identify the main obstacles that for a long time have prevented the formation of the philosophy of laughter as a separate direction, as well as the main paradigms of the theoretical understanding of laughter. **The methodology of the research** is based on the interdisciplinary integration of leading methods of modern cultural studies and philosophy. Based on postmodern practices of intertextuality and deconstruction, in particular the deconstruction of the classical essential philosophy of laughter, the article demonstrates the complementarity and practically equal value of various approaches to the explanation of the phenomenon of laughter. General scientific research methods as analysis and synthesis are also used. **The scientific novelty** of the work consists in clarifying the methodological foundations of the construction of modern theoretical helotology. **Conclusions.** The contemporary theory of laughter should be a synthesis of various methodological discourses, based on the concept of heterogeneity of laughter, and the recognition of various “laughs”. In this context, a metamodern cumulative model is adequate: nothing in the history of the study of laughter is “outdated” or “false” – except for the reductionist methodology, which tries to find once and for all a single, forever defined “essence of laughter”. Since, as was shown in the work, laughter is a multifaceted phenomenon, understanding its various forms is a permanent process, and therefore, the topic has unlimited prospects for further research.

Keywords: paradigms of helotology, principles of proliferation, incompleteness, incompleteness of the theory; heterogeneity of laughter.

Актуальність теми дослідження. Враховуючи те величезне місце, яке посідає сміх та все, що з ним хоча б опосередковано пов'язане, в житті людини та людства, філософське осмислення цього феномену здається надзвичайно спорадичним та фрагментарним. У кращому випадку ця тема протягом багатьох століть залишалася малодослідженою, а в гіршому – просто ігнорованою. До XVIII ст. філософії сміху як такої практично не існувало. Та й згодом філософська гелотологія скоріше реконструюється або акумулюється з різних джерел, ніж постає як сформована самостійна галузь філософської думки. Активне дослідження теми сміху починається лише в XX ст., однак, здебільшого, має місце певна абсолютизація кожним автором власного підходу до проблеми, в результаті чого осмислення окремих аспектів сміху та сміхової культури може презентуватися як осмислення феномену сміху в цілому (про це докладніше в статті М. Столяр та Т. Стеченко [10]).

Аналіз досліджень і публікацій. Попередником постмодерної рефлексії щодо проблеми сміху можна вважати В. Проппа, який в роботі «Проблеми комізму і сміху» виділяє цілий ряд видів сміху, кожний з яких пояснює окремо. Вперше постмодерну позицію розгляду проблеми сміху представлено роботою Д. Х. Монро «Теорії гумору», в якій автор відійшов від традиційного в історії філософії протиставлення різних позицій на користь уявлення про їх взаємне доповнення. Зауваження щодо гетерогенної природи сміху ми зустрічаємо у Л. Олін. В Україні відповідною проблематикою займається С. Пролеєв, який акцентує необхідність досліджувати не сміх-взагалі, а різні «сміхи», акцентуючи увагу на їх *гетерогенній* природі.

Метою нашої роботи є: 1) з'ясування причини дисбалансу гелотологічної теорії та практики (зі значним відставанням теорії); 2) попереднє обґрунтування сучасної концепції сміху, яка дозволила б більш адекватно підходити до вивчення цієї теми в її різноманітних аспектах.

Виклад основного матеріалу. Перешкоди на шляху формування філософії сміху як самостійного напряму філософської думки були численні та доволі серйозні. Спробуємо надати їх класифікацію.

Першою перешкодою був абстрактний, однобічний раціоналізм, раціоналістична зверхність та неухважність по відношенню до всього суто «природного», емоційного, непідвладного контролю розуму. Саме останні

прикметники описують значну частину сміхових практик.

Раціоналістичний підхід визнавав лише ті форми сміху, в яких вбачав ту чи іншу корисну суспільну функцію (виховальну, навчальну, розвивальну тощо). Прикладом може слугувати розуміння сміху Платоном, який вважав, що сміх є реакцією на завищену самооцінку певних людей і у такий спосіб змушує їх повертатися до реальності, сприймати себе більш адекватно, навіть виправляти свої помилки. Певною мірою можна погодитися з тим, що сміх витупає в якості суспільного фактору корекції поведінки членів суспільства. При чому цю функцію має не лише «реальний», але й потенційний сміх – люди утримуються від багатьох дій саме тому, що бояться не покарання (адже ці дії зовсім не обов'язково є протиправними чи аморальними), а кепкування.

Проте теорія Платона далеко не вичерпує усі виміри сміху. Та й сама ідея про сміх як певний виховальний засіб не може абсолютизуватися. Адже у випадку висміювання певного члена суспільства факт сміху наявний, а от факт виправлення помилок особи під впливом цього сміху залишається дещо сумнівним. Люди весело сміються, тому що дуже легко кепкувати над іншим. Якщо ж вони здогадаються, що предметом сміху наразі є вони самі, то це, скоріше за все, приведе до ненависті та озлоблення людини, навіть до помсти, що, у свою чергу, аж ніяк не буде сприяти покращенню морального стану суспільства. До того часу, як співрозмовники Сократа вважали, що філософ абсолютно щиро цікавиться їхньою думкою, вони були готові визнати, що, мабуть, знають значно менше, ніж їм здавалося на початку діалогу. Коли ж до них «доходила» іронічна сутність сократівських слів, вони були готові подавати на нього у суд та вимагати навіть смертної карі.

Замість позитивної корекції поведінки, можливими реакціями є відчуття антагонізму, прагнення до помсти, поведінка «всупереч» тощо. Крім того, цілком можна уявити і ситуацію, коли таких «соціально-виховний» сміх є неправомірним, оскільки осміяна людина в чомусь була права, або ж навіть випередила свій час і саме через це залишилася незрозумілою. В цілому, ця платонівська модель передбачає суворий контроль суспільства за дотриманням усіма його членами певних норм, які виявляються в усьому – починаючи зі способу життя і навіть зовнішності кожної людини. В такому випадку сміх має каральну функцію, і це покарання не завжди таке вже м'яке.

Другою завадою на шляху до створення філософії сміху була моралістична позиція філософів (до часів Шопенгауера та Ніцше), а саме – їхня настанова на позитивно-виховальні сенси культурних явищ. Відповідно до неї філософи мимовільно підтасовували факти таким чином, щоб зробити їх раціонально пояснюваними та морально виправданими.

Навіть такий блискучий аналітик як І. Кант, намагаючись презентувати сміх як морально добре і цілком етично виправдане явище, «не помічає» таку дуже розповсюджену семантику сміху, якою постають насмішка та глум. В результаті цього він хибно стверджує, що сміх є виключно позитивним феноменом. Проте, як відомо, сміх досить часто є сміхом над іншими людьми, тобто виступає морально не виправданим і, навіть, злим. Кант це не помічає або не хоче помічати. Він зосереджує свою увагу лише на тих випадках, які можуть бути пояснені, відповідно до його теорії, а саме на основі розуміння сміху як реакції на розбіжність, ба навіть контраст, між очікуванням та реальністю.

Навіть цитуючи анекдот, де європейці сміються над «тубільцем», спантелеченим тим, яким чином пінне пиво було «заштовхане» в пляшку, Кант не звертає увагу на такий аспект цієї історії як ствердження зверхності цивілізованої людини над недолугим тубільцем. Кант пояснює комічний ефект виключно несподіваною трансформацією очікувань в ніщо.

Хоча варто звернути увагу на те, що цей анекдот все ще може сприйматися як смішний, особливо, якщо вилучити з нього «тубільця» і поставити на його місце когось іншого, хто в сучасних сміхових культурах може виконувати аналогічну функцію. Комічною залишається сама ідея, що хтось заштовхує в пляшку пінне пиво. Цей неможливий процес напрошується на абсурдистську візуалізацію в дусі чи то вільних екранізацій «Аліси в Країні Див», чи то певного напрямку американської анімації кшталту Loony tunes. Тобто в наведеному Кантом прикладі можуть бути декілька варіантів (видів) сміху: ми сміємося 1) над наївним тубільцем в якості представників цивілізованого людства, які наразі незлобно кепкують з невігласа; 2) сміємося через неочікувану зміну семантики – ми ніяк не могли уявити таку парадоксальну відповідь; 3) сміємося тільки тому, що всі інші сміються; 4) сміємося, бо сидимо в гарній, веселій компанії за накритим столом і нам просто весело; 5) сміємося через те, що симпатизуємо цьому простому, але наївному хлопцю; 6) сміємося, щоб мати можливість

продемонструвати свої бездоганно білі та рівні зуби; і нарешті, 7) ми сміємося над своєю цивілізованістю, яка нічого не варта у порівнянні з чистотою серця і здатністю щиро дивуватися всьому, притаманні простому тубільцю.

Третьою причиною, яка гальмувала розвиток філософії сміху, був релігійний передсуд про те, що сміх, начебто, є гріховним. Підкреслюємо, що йдеться не про сталу позицію церкви, бо богословське витлумачення теми сміху і в католицизмі, і у православ'ї з часом змінювалося, а саме про певне упередження або забобон. В цьому сенсі прикмітним є те, що саме в межах релігійних філософських теорій XVIII–XIX ст. (Шефтсбері, Й. Г. Гаман, С. К'еркегор) положення про гріховність сміху було піддано сумніву, в результаті чого й розпочалося систематичне дослідження сміху. Більш того, це питання отримує теологічну значущість. Так, за К'еркегором, гумор допомагає очистити розум від претензійних ідей та псевдо-релігійних сенсів, які породжують ненависть та роблять людину сліпим знаряддям злих сил. Відповідно до його вчення, людина, яка досягла релігійного рівня особистісного розвитку, має уникати двох крайнощів: 1) насмішки над священним, 2) неконтрольованого розумом релігійного пафосу. Золота середина між цими крайнощами досягається за допомогою почуття гумору.

Четвертою перешкодою для формування філософії сміху була егоцентричність філософів, кожен з яких абсолютизував власну теорію, ігноруючи або відкидаючи теорії інших мислителів. Наприклад, А. Шопенгауер апіорно відкидав кантівське розуміння сміху як поверхневе та помилкове. Але іронія полягає в тому, що насправді Шопенгауер, так само як і Кант, у більшості досліджень з теорії сміху розглядаються в якості представників однієї теорії сміху – теорії невідповідності. Наразі, як і в інших випадках, мало місце абстрагування мислителів від реальних, відмінних між собою «сміхів», заради дослідження та опису «сміху взагалі», якого фактично не існує.

Д. Х. Монро (1911–2001) у своїй книзі *The Argument of Laughter* розділяє всі наявні гелетологічні теорії на три групи – Теорія Зверхності (the Superiority Theory), Теорія Невідповідності (the Incongruity Theory) та Теорія Полегшення (the Relief Theory). Ця класифікація встигла увійти в енциклопедії і підручники та стати вихідним пунктом для багатьох сучасних теорій сміху.

Теорія Зверхності пояснює сміх як

здатність особи насолоджуватися відчуттям власної переваги над іншими людьми у зв'язку з їхньою зовнішністю, розумовими здібностями, їхніми недоліками та невдачами тощо. «...the pleasure we take in humor derives from our feeling of superiority over those we laugh at. According to this view, all humor is derisive» [7, 349–350]. Саме до такого розуміння сміху тяжів Платон. Детально це розуміння розробляв також Т. Гоббс. На позиціях цієї теорії стояв також В. Пропп – автор книги «Проблеми комізму і сміху».

Не заперечуючи дані, отримані цими дослідниками, а також сам факт ролі сміху як виразу насмішки та зверхності, слід все ж таки звернути увагу на те, що низка сміхових практик «випадає» з цього пояснення.

По-перше, вже Ф. Хатчесон в «Роздумах про природу сміху» писав про те, що страждання героя скоріше викликають співчуття, ніж сміх. В наш час Е. Бардон пише: «A number of theorists, however, have noted a serious weakness of the Superiority Theory: there seem to be many experiences that might make us feel superior but are not amusing» [3]. Це твердження не заперечує теорію зверхності, але серйозно її уточнює.

Слід врахувати, що чим більш високим є загальний моральний рівень спільноти та окремої людини, чим більш розвинута здатність до емпатії, тим вужчою стає сфера застосування Теорії Зверхності. Так, наприклад, серед сучасних європейців не прийнято сміятися над конвульсіями смертельно пораненої тварини, які здаються дуже комічними представникам деяких мисливських народів. Адже, як зазначав А. Бергсон, співчуття та сміх є абсолютно несумісними. «Here I would point out... the ABSENCE OF FEELING which usually accompanies laughter... Indifference is its natural environment, for laughter has no greater foe than emotion. ...the comic demands something like a momentary anesthesia of the heart» [4].

Однак, слід зробити ще два уточнення. Перше з них пов'язано з можливістю, в деяких випадках, поєднувати сміх та співчуття. Наприклад, Ч. Чаплін створив персонажа, який викликає відразу і сміх, і емпатію. Саме деяка кумедність героя може робити його більш зворушливим або ж пом'якшувати пафос піднесеного, в цілому, образу. Досить важко відділити комічний та трагічний аспекти конфліктів богів і героїв у поемах Гомера. Навіть найтрагічніша сцена в історії світової літератури – сцена прощання Гектора і Андромахи – має в собі елемент сміху: батьки

сміються над маленьким синочком, який злякався грізного виду свого батька у воїнському шоломі. Класичним прикладом дуже неоднозначного з гелотологічного погляду персонажа є Дон Кіхот. Сприймати його лише в сміховому ключі – так само однобічно, як і лише співчувати йому, або тільки захоплюватися ним. Всі ці серйозні та комічні аспекти є присутніми в багатьох класичних образах одночасно, і кожен реципієнт під час сприйняття сам мимовільно та інтуїтивно визначає пропорцію комічного та трагічного.

Друге уточнення стосується того, що в якості предмету кепкування може виступати не конкретна жива людина, а художній образ, причому створений таким чином, що його страждання чи приниження не викликають співчуття у реципієнта. Ці реальні чи віртуальні страждання сприймаються як справедлива, проте не жорстока кара. Інколи за сюжетом таке покарання, дійсно, може слугувати виправленню – персонаж замислюється, починає працювати над собою. І ось тоді реципієнт починає йому співчувати.

За допомогою Теорії Зверхності практично неможливо пояснити сміх, який викликано грою слів. На думку Д. Х. Монро, цей випадок виходить за межі пояснювальних можливостей цієї теорії. Однак, схильність милуватися такою лінгвістичною грою є показником неабиякого інтелекту. А значить, окрім іншого, сприйняття лінгвістичного гумору викликає у людини переживання власної зверхності над тими реальним чи потенційними «іншими», яким це недоступно. Людина самостверджується в якості такої, що має почуття гумору, наявність якого є соціально престижною. Тим більш престижною є здатність самому створювати каламбури, яка, зокрема, є одним з джерел культурної гордості жителів м. Одеса. Що вже казати про витончений гумор англійців, переважно побудований на грі слів.

Отже, Теорія Зверхності є, безумовно, конструктивною методологічною формою, проте потребує певних уточнень та виключень за умови розуміння того, що вона, як і інші теорії, не описує всі варіанти сміхових ситуацій.

Цікавим проти-доповненням до неї є Теорія Меншовартості (the Inferiority Theory) Р. Соломона [9]. Вона має своїм предметом сміх, який виникає у реципієнта під час впізнавання самого себе та своїх вчинків в дурощах комічних персонажів, а також у рефлексії щодо приниження, якого вони зазнають. Це є гумор, базований на упокоренні,

а не на зверхності. Т. Коен поєднує Теорію Зверхності та Меншовартості та доповнює ними Теорію Невідповідності [5]. У дещо подібному контексті концепт поєднання підвищення та пониження можна розглядати у відомому творі М. Бахтіна «Творчість Франсуа Рабле...», де карнавальний сміх розглядається як результат кардинальної зміни соціальних ролей, під час якої понижені тимчасово кардинально підвищують свій соціальний статус, а представники панівних верств ритуально понижуються. В цьому полягає амбівалентна природа сміху, який і підіймає і упокоює; і кепкує і допомагає моральній рефлексії; і знищується, і легітимізує.

Наступна теорія – *Теорія Невідповідності* – пояснює сміх як результат несподіваного усвідомлення контрасту в результаті різкої зміни семантики. Основи цієї теорії були закладені у творах Аристотеля. У цього мислителя, по-перше, уточнюється, якою має бути міра зла, щоб воно не причинило шкоди, бо людина може сміятися лише тоді, коли відчуває себе або героя твору хоча б у відносній безпеці. По друге, у грецького мислителя йдеться не про випадки з життя, а про сцени в межах жанру комедії. Відтак, ситуації, які в сценарному мистецтві є смішними, в житті далеко не обов'язково викликають веселощі.

Аристотель також розглядає невідповідність земного та небесного, людського та божественного, які можуть виглядати смішними у порівнянні один з одним поза своїм звичним контекстом. Цей аспект гелотологи розвивали вже в ХХ ст. Зокрема, вже згаданий М. Бахтін розглядав карнавальний сміх як результат суміщення несумісного – профанного та сакрального.

Фактор невідповідності досліджував Ф. Хатчесон (1694–1747) в «Роздумах про природу сміху», де він критикує Теорію Зверхності, представлену Т. Гоббсом, виходячи з аксіологічних принципів [6]. Адже в християнській етиці сміятися над невдахою не є гідним. В цілому, в етичній площині теорії сміху поділяються на декілька напрямів. Один напрям апологізує сміх взагалі. Другий розділяє позитивне та негативне в сміху (А. Бергсон). Третій виділяє декілька видів сміху, деякі з яких є морально та інтелектуально виправданими, а інші – грубими, гріховними, навіть демонічними (С. Аверінцев, П. Слотердайк).

Хатчесон реабілітує сміх, відкидаючи Теорію Зверхності та намагаючись замінити її Теорією Невідповідності: сміх викликають абсурдні явища, в яких не збігаються ідеальне

та реальне, очікування та факт. Сміх є інструментом виявлення та критики даних невідповідностей. Тому він є соціально корисним (згадаємо серії картин та гравюр В. Хогарта, в яких висміювання певного суспільного зла повинно було привести глядачів до усвідомлення проблеми та її подолання).

На думку Хатчсона, сміх викликає несподіване поєднання подій, об'єктів чи ідей. При цьому таке поєднання має бути безпечним так само, як про це писав Аристотель. Інакше результатом такого «несподіваного поєднання» стане не комічне, а жахливе. А жах та сміх практично несумісні.

Теорію Невідповідності розвивали, кожен у власному дусі, А. Шопенгауер та І. Кант. Зокрема, у Шопенгауера сміх постає як помста почуттів збанкрутілому в своїх уявленнях розуму.

Теорія Невідповідності найкраще працює у випадку іронії, де виникає гострий контраст між значенням слів та їхнім підтекстом.

Один з сучасних різновидів Теорії Невідповідності – семантична теорія гумору Віктора Раскіна [8]. Тут у центрі уваги знаходиться лінгвістичний підхід до гумору, коли ті самі слова використовуються в різних значеннях в різних семантичних сценаріях. Ця теорія добре пояснює феномен «одеського сміху». Однак в останньому випадку додається ще ігрова теорія сміху – адже в одеських жартах наявна філологічна гра з деконструкцією смислів. Наприклад, в одному з анекдотів одесит каже, що його дружина постійно скаржиться, що їй нема чого *носити* (саме собою зрозуміло, що йдеться про красиве вбрання). Порада друга обіграє інше значення дієслова *носити*: «Нема чого носити?! Дай їй мішок картоплі і хай його носить».

Як і всі інші, Теорія Невідповідності не може бути абсолютизована. Вона дуже широка, оскільки описує майже все, що має місце в нашому негармонійному світі. Однак, більшість невідповідностей зовсім не є комічними, а тим більш – смішними. Нерідко наводяться цілі списки випадків, в яких контрасти ідеального та реального і обмануті очікування не лише не викликають сміх, але є причиною болі, горя, відчаю, злості тощо. Адже і хворобу, і громадянську війну можна описати в категоріях невідповідності, але від цього комічними вони не стають. З іншого боку, людина часто сміється не від усвідомлення якихось невідповідностей, а від радості, симпатії. Або й просто від лоскоту. Таким

чином, ця теорія є занадто широкою, але при цьому не пояснює всі можливі випадки сміху.

Третя базова теорія – *Теорія Полегшення* – привертає увагу до сміху як механізму позбавлення негативної енергії, шляху подолання страху, напруги, психологічного чи соціального тиску. Цей погляд яскраво представлений роботою М. Бахтіна «Франсуа Рабле...».

Для позначення цього відчуття полегшення та очищення, яке викликає сміх, можна використовувати поняття «сміхового катарсису».

В контексті Теорії Полегшення стає більш зрозумілим феномен розіграшу, сутність якого полягає в різкому переході від страху до сміху. Найбільш важливе місце цей тип сміхової практики займає в суспільстві, де поєднується сильний (але не екстремально сильний) соціальний та індивідуальний тиск. Саме тому розіграші були настільки поширені в радянській сміховій культурі 1960-х. Тут людина, яка спочатку була серйозно налякана, сміється не лише тому, що відчуває полегшення від того, що, як виявляється, небезпеки нема. Вона також сміється над самим страхом, та над собою, над страхом в собі. Це змушує нас згадати також Теорію Меншовартості Р. Соломона.

Загалом, всі теорії сміху мають свої обмеження, і це абсолютно природно, адже йдеться про дуже комплексний феномен. Тому ми як дослідники маємо використовувати ту з них, яка є більш придатною в конкретному випадку. Йдеться про взаємну доповнюваність всіх теорій, які розкривають різні аспекти смішного.

Так, Теорія Невідповідності виявляє один з онтологічних аспектів сміху. В цьому напрямі можливий розвиток гелотологічної феноменології, пошук сміхових архетипів, використання крипто-релігійної методології (М. Еліаде) тощо. Теорія Зверхності / Меншовартості експлікує амбівалентні сторони смішного, пов'язані з динамікою соціальних, культурних, інтелектуальних та моральних статусів особистості в бік підвищення чи пониження її статусу. Теорія Полегшення вивчає механізми та фактори сміхового катарсису. Крім вищеназваних, наявні також такі менш універсальні, але важливі для аналізу конкретних сміхових феноменів теорії як то: Семантична Теорія (*Script-based Semantic Theory*), Загальна теорія вербального гумору (*General Theory of Verbal Humor*), Обчислювально-нейронна теорія (*Computational-Neural Theory*), Онто-

епістемологічна теорія (*Ontic-Epistemic Theory*), Ігрова теорія тощо. Всі вони є взаємодоповнюючими (докладніше про це в статті М. Столяр та О. Колесник [2]).

Отже, всі ці теорії варто розглядати не як способи остаточного пізнання сутності сміху (який залишається річчю-в-собі), а як інструменти аналізу різних його форм та практик. Тому сприятливі умови для розвитку комплексної філософії сміху дає постпозитивістська концепція проліферації П. Феєрабенда, яка передбачає співіснування множинності теорій заради отримання якомога більш багатостороннього знання про предмет дослідження.

Сміх є гетерогенним, і гелотологічна теорія повинна приймати це до уваги. В цьому сенсі велике методологічне значення має твердження українського філософа С. Пролєєва про необхідність деконструкції феномену сміху, який слід замінити «сміхами», які мають різновекторні смислові інтенції, а тому не можуть бути зведені до єдиного знаменника. В межах гетерогенної парадигми він пропонує стратегію «осмислення сміху як онтологічно відмінних сміхів, тобто сміхових дискурсів, кожен з яких створює автономний світ значень і смислових диспозицій» [1, 58].

Висновки. Сучасна теорія сміху має бути синтезом різноманітних методологічних дискурсів, оснований на концепції гетерогенності сміху, та визнанні різноманітних «сміхів». В цьому контексті адекватною є метамодерністська за характером кумулятивна модель: ніщо в історії вивчення сміху не є «застарілим», або «хибним» - окрім редукціоністської методології, яка намагається знайти раз і назавжди єдину, назавжди визначену «сутність сміху». Оскільки, як було показано в роботі, сміх є багатоаспектним феноменом, осмислення його різних форм є перманентним процесом, а отже, тема має безмежні перспективи подальшого дослідження.

Література

1. Пролєєв С. Сміх і панування. Дóжа. *ДОКСА*: зб. наук. праць з філософії та філології. Вип. 7. Людина на межі смішного і серйозного. Одеса : Видавництво Одеського національного університету, 2005. С. 51–58.
2. Столяр М. Б., Колесник О. С. Полілог теорій сміху в сучасній філософії: методичний та методологічний аспекти викладання. *Вісник НУЧК. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 21 (177). С. 40–44.
3. Bardon Adrian. *The Philosophy of Humor*. URL: <http://faculty.swosu.edu/frederic.murray/Philoso>

phy%20of%20Humor_1.pdf (дата звернення: 02.01.2024).

4. Bergson H. Laughter. An essay on the meaning of the comic. URL: <http://www.gutenberg.org/files/4352/4352-h/4352-h.htm> (дата звернення: 02.01.2024).

5. Cohen T. Humor. The Routledge Companion to Aesthetics. London and New York, 2001. Pp. 375–383.

6. Hutcheson F. Reflections Upon Laughter, and Remarks Upon the Fable of the Bees. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Reflections_Upon_Laughter_and_Remarks_Up.html?id=xuAtAAAAYAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 02.01.2024).

7. Monro D. H. Theories of Humor. Writing and Reading Across the Curriculum. Glenview : Scott, Foresman and Company, 1988. Pp. 349–355.

8. Raskin Victor. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht – Boston – Lancaster: D. Reidel, 1985. 302 p.

9. Solomon R. Are the Three Stooges Funny? Soitainly! (or When is it OK to Laugh?). Ethics and Values in the Information Age, eds. Joel Rudinow and Anthony Graybosch. Wadsworth, 2002. Pp. 604–610.

10. Stoliar M., Stechenko T. The discourse of the laughter theory in the optics of Postpositivism and Postmodernism. *Гілея* : науковий вісник. Збірник наукових праць / уол. ред. В. М. Вашкевич. Київ : ВІП УАЕ, 2018. Вип. 131 (№ 4). С. 316–320.

References

1. Proleiev, S. (2005). Laughter and Dominance. *Δόξα / DOKSA*. A man on the verge of the funny and the serious, 7, 51–58 [in Ukrainian].

2. Stoliar, M., Kolesnyk, O. (2023). Polylogue of the Laughter Theories in the Contemporary Philosophy: Methodical and Methodological Aspects of Teaching. *Bulletin of NUCHK*, 21 (177), 40–44 [in Ukrainian].

3. Bardon, A. The Philosophy of Humor. Retrieved from: http://faculty.swosu.edu/frederic.murray/Philosophy%20of%20Humor_1.pdf [in English].

4. Bergson, H. Laughter. An Essay on the Meaning of the Comic. Retrieved from: <http://www.gutenberg.org/files/4352/4352-h/4352-h.htm> [in English].

5. Cohen, T. (2001). Humor. The Routledge Companion to Aesthetics, 375–383 [in English].

6. Hutcheson, F. Reflections Upon Laughter, and Remarks Upon the Fable of the Bees. Retrieved from: https://books.google.com.ua/books/about/Reflections_Upon_Laughter_and_Remarks_Up.html?id=xuAtAAAAYAAJ&redir_esc=y [in English].

7. Monro, D. H. (1988). Theories of Humor. Writing and Reading Across the Curriculum, 349–355 [in English].

8. Raskin, V. (1985). Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht – Boston – Lancaster [in English].

9. Solomon, R. (2002). Are the Three Stooges Funny? Soitainly! (or When is it OK to Laugh?). Ethics and Values in the Information Age, 604–610 [in English].

10. Stoliar, M., Stechenko, T. (2018). The Discourse of the Laughter Theory in the Optics of Postpositivism and Postmodernism. *Hileya*, 131 (4), 316–320 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 04.01.2024
Отримано після доопрацювання 07.02.2024
Прийнято до друку 15.02.2024*